

Pričujoči podatki so povzeti deloma iz osnutka razprave o koroški zgodovini, ki jo pripravljam, deloma iz razprav v koroški zgodovinski reviji *Carinthii*, ki jo izdaja zgodovinsko društvo v Celovcu. Razprava, ki jo pripravljam, bo obdelala neposredno zgodovino koroških župnij, ki so bile od leta 1461 do leta 1787 inkorporirane ljubljanski škofiji, posredno pa socialno in gospodarsko zgodovino slovenskega prebivalstva na Koroškem v tem času; podatki, posneti iz *Carinthie*, pa naj izpričajo, kako je bilo še do konca 19. stoletja vse ozemlje južne Koroške od Osojskega jezera do Spodnjega Dravograda strnjeno naseljeno s prebivalstvom, ki je priznavalo slovenščino kot svoj materin jezik.

Za uvod nekaj besed o političnem in gospodarskem položaju prebivalstva južne Koroške v obdobju od 15. do 18. stoletja. Vojvodina Koroška je spadala v sklop dednih notranjeavstrijskih dežel pod absolutistično vladavino Habsburžanov. Kakor po vsej Evropi je prevladoval tudi v koroški deželi fevdalni red, to se pravi, da je bila vsa zemlja razen nekaj izjem kmetov-svobodnjakov v rokah fevdalne gospode. Razen tega je bilo prebivalstvo razdeljeno na sloje. Avstrijski vladarji so izdajali več uredb¹ zaporedoma, v katerih so z izjemo najvišjega plemstva, najvišjih cerkvenih dostojanstvenikov in pravih dvornih svetovalcev razdelili prebivalstvo na pet slojev in za vsak sloj predpisali, kako se sme oblačiti in koliko sme izdajati denarja pri porokah, krstih in drugih podobnih praznikih. Podeželsko prebivalstvo, ki so ga sestavljali povečini podložniki zemljiških gospodov, so se ukvarjali razen s poljedelstvom in živinorejo tudi z domačo obrtjo, predvsem s tkalstvom in z varjenjem piva — kamenega ola, o čemer bo pozneje govor. Vidno vlogo na podeželju je igrala duhovščina. Posebno v času po rekatolizaciji, ko je postala Avstrija po izreku »*cuius regio, eius religio*«² izrazito katoliška država, so imeli duhovniki nad prebivalstvom ne le materialno, temveč tudi družbeno-politično in duhovno nadoblast. Ker je imela vsaka farna cerkev, vsaka podružnična cerkev in vsaka župnija eno ali več podložnih kmetij kot dotacijo za svoje vzdrževanje, je spadala duhovščina med fevdalno gospodo. V teh časih je država priznavala zakon kot zakrament, zato je bilo vse zakonsko in rodbinsko pravo v rokah cerkvenih oblasti. Razen tega je moralo vse prebivalstvo, staro nad 12 let, ob veliki noči opravljati spoved in obhajilo. Med prebivalstvo so razdelili spovedne listke in kdor ga ni oddal, je lahko zapadel cerkveni kazni eks-

komunikacije, ki je bila v tistih časih ena najhujših cerkvenih kazni in so izvršitev te kazni podpirale tudi posvetne gosposke. Cerkev je imela v tem obdobju nadzorstvo tudi nad vsem šolstvom. Na podeželju je bilo malo šol, duhovniki pa so pri verouku poučevali tudi druge predmete, kakor pisanje in računanje, nadarjene dečke pa tudi v latinščini in jih pripravljali za duhovniški poklic.

Ljubljanska škofija je bila ustanovljena leta 1461 z listino cesarja Friderika III., izdano v Gradcu dne 6. decembra 1461, papež Pij II. pa je ustanovo nove škofije potrdil z bulo, izdano v Pienci dne 4. septembra 1462.² Obe listini nas tu zanimata le toliko, da sta bili kot dotacija nove škofije med drugimi določeni tudi koroška župnija sv. Mihaela pri Pliberku s pripadajočimi vikariati in koroška župnija sv. Nikolaja pri Beljaku s pripadajočimi vikariati, prva v dotacijo škofovi menzi, druga kot beneficij škofijskemu kapitlju. K nadžupniji Šmihel pri Pliberku sta spadala vikariata Pliberk in Črna ter župnija Vogrče, k nadžupniji Šmiklavž pri Beljaku pa vikariati Šent Rupert, Dvor, Skočidol in Lipa. Kmalu po ustanovitvi škofije je bil sedež nadžupnije Šmihel pri Pliberku prenesen v Pliberk, tako da je postal vikariat Pliberk vodeči vikariat za ta okoliš; v drugi polovici 18. stoletja pa sta bila iz župnije Priberk izločena okoliša Mežice in Šent Danijela, kjer sta nastali samostojni župniji.

V Pliberku je imel leta 1239 svoj grofovski sedež vovbrški grof Viljem drugi. Ko je rodbina vovbrških grofov izumrla, so gospostvo Pliberk podedovali grofje Pfannenberški, za njimi pa je prišlo mesto in gospostvo Pliberk v last grofov Auffenstein. Leta 1368 so bili Auffensteini zaradi veleizdaje oblegani v gradu Pliberk in poraženi. Tedanja lastnika grofa Konrada in Friderika sta bila obsojena na dosmrtno ječo, mesto, grad in gospostvo Pliberk pa je tega leta prišlo v last Habsburžanov. Mesto Pliberk je prejelo mestne pravice leta 1370, pravico do volitve mestnega sodnika iz vrst meščanov pa leta 1393. Habsburžani so dajali grad in gospostvo Pliberk v zakup. Leta 1523 je prišlo to gospostvo v zastavno posest Andreja barona Ungnada, po njegovi smrti pa njegove vdove Ane Marije in sina Davida barona Ungnada, ki je bil zakupnik do približno leta 1573. Leta 1601 pa je avstrijski nadvojvoda Ferdinand prodal grad in gospostvo Pliberk Ivanu Ambroziju grofu Thurnu, lastniku grada in gospostva Radovljica, za visoko kupnino 80.000 goldinarjev, medtem ko je mesto Pliberk ostalo še nadalje deželno-knežje.³

Ti dve veji visoke koroške fevdalne družbe omenjam zato, ker se njeni člani niso sramovali slovenskega jezika. Člani rodbine baronov Ungnadov, ki so bili od leta 1444 dalje lastniki grada in gospostva Žonek (Sonneg) med Globasnico in Žitarjo vasjo v Podjunji, so postali v 16. stoletju protestanti in so, kakor je znano, podpirali izdajo in tiskanje slovenskih protestantskih knjig, ki so jih razpečevali tudi med slovenskim prebivalstvom Koroške. Baron David Ungnad je bil dolga leta avstrijski diplomatski zastopnik na turškem dvoru v Carigradu in mu je znanje slovenščine v njegovi službi mnogo koristilo. Janez Ambrož grof Thurn, ki je leta 1601 kupil pliberško gospostvo, pa je bil v svoji mladosti, kakor je to razvidno iz njegovega življenjepisa,⁴ posebno nadarjen za študij jezikov, tako da se je na dunajskem dvoru razen dveh jezikov, ki sta mu bila prirojena, to je nemškega in slovenskega (podčrtal pisec), učil latinščine, italijanščine in češčine. Ta visoki funkcionar na dunajskem cesarskem dvoru je bil tudi najvišji dedni dvorni mojster za Kranjsko in Slovensko marko ter najvišji dedni maršal goriške grofije in se ni sramoval, da se po narodnosti ni čutil le Nemca, temveč tudi Slovenca. Starost je preživljal na pliberškem gradu, kjer je v visoki starosti 84 let dne 14. septembra 1621 umrl in je tam pokopan v grajski kapeli.

Enajsti ljubljanski škof Oton Friderik grof Buchheim, ki je v začetku leta 1641 nastopil to službo, se je napotil dne 1. julija 1641 iz Gornjega grada, da opravi škofijsko vizitacijo svojih štajerskih in koroških župnij. Ker je njegovo potovanje zanimivo, ga bom tu prikazal: 1. julija je v Ljubnem, 2. julija v Solčavi in v Lučah; 3. julija v Rečici, 4. julija v Braslovčah in na Vrnskem, 5. julija v Preboldu in v Trbovljah; 8. julija je škof v Mozirju, 9. julija na Sladki gori, 10. julija v Podčetrtku in Sv. Petru pod Svetlimi gorami, 11. julija obišče Podsredo, Kozje in Pilstanj, 12. julija Planino, 19. julija Šoštanj, Stari trg pri Slovenj Gradcu in Slovenj Gradec ter prispe 20. julija popoldne v Pliberk. Tu so ga slovesno sprejeli in so ga med drugimi pozdravili tudi mestni sodnik s člani mestnega sveta, ki so škofa prosili, da bi smeli priti prihodnji dan k njemu v avdienco. Pri avdienci so škofu najprej čestitali za imenovanje, nato pa so ga med drugim prosili, če bi smelo biti ob nedeljah in praznikih bogoslužje v župni cerkvi tudi v nemškem jeziku. Škof jim je odgovoril, da to ni tako težka zadeva, da bi se ji ne moglo ugoditi.⁵ Iz te prošnje sledi, da je bilo do leta 1641 v vsej pliberški župniji, tudi v mestni župni cerkvi, bogoslužje le v slovenskem jeziku.

Ko je leta 1650 tedanji pliberški vikar zbolel in prosil za upokožitev, so prosili za žup-

nijo Pliberk trije kompetenti, in sicer Jurij Stergar, kaplan v Slovenj Gradcu, Tomaž Banko, bivši kaplan v Pliberku in tedanji vikar v Črni, ter celjski kaplan Prešeren. Takratni nadžupnik v Braslovčah Filip Terpin, poznejši dolgoletni generalni vikar ljubljanske škofije, je bil od škofijskega ordinariata pozvan, da dá k tem prošnjam svoje mnenje. Terpin priporoča v svojem odgovoru na škofijski ordinariat za župnijo Pliberk Jurija Stergarja in piše med drugim tole: »Eo quod Slavigraecii in germanica et slavonica lingua exercitatus est, quid etiam Pleyburgensis parochia requirit. . .«, kar se pravi, da se je kaplan Stergar v Slovenj Gradcu izuril v nemškem in slovenskem jeziku, kar se zahteva tudi za pliberško župnijo.⁶ Vikar Stergar, ki je bil doma iz Kranja, je to mesto res dobil in je bil 40 let vikar župnije Pliberk.

Leta 1680 je razsajala po vsej Koroški huda kuga, ki je prizadela tudi mesto Pliberk in okolico. Mesto samo je bilo pod karanteno, to se pravi, da prebivalci niso smeli zapustiti mesta, pa tudi v mesto niso smeli prihajati ljudje brez dovoljenja. 15. septembra 1680 je poslal koroški deželni glavar pliberškemu vikarju Juriju Stergarju pismo, v katerem ga dolži, da dovoljuje obema mestnima kaplanoma hoditi zunaj mesta podeljevati zakramente na kugi obolelim osebam v Mežico, Šent Danijel in Libuče. O tem je bil obveščen tudi škofijski ordinariat v Ljubljani in je škof zaradi tega suspendiral Jurija Stergarja kot vikarja v Pliberku. V zvezi s to odstavitvijo pa je prevzel krivdo v zadevi odrejanja cerkvenih opravil v okuženih krajih župnije Pliberk na sebe tedanji zastopnik ljubljanske škofije v Celovcu Wolfgang Jacobus Wöllacher, razen tega pa sta sodnik in mestni svet mesta Pliberk v pismu z dne 11. julija 1681 prosila škofa, naj pusti vikarja Stergarja, ki že več kot 30 let uspešno upravlja župnijo, na svojem mestu. Škof je tej prošnji ugodil; tako je ostal Jurij Stergar pliberški vikar do svoje smrti v začetku leta 1691.⁷

35 let pozneje, leta 1715, je zopet razsajala po Koroški kuga, ki je terjala takrat še več človeških žrtev. V letnem poročilu pliberškega župnega urada na škofijski ordinariat o gibanju prebivalstva navaja vikar za leto 1715 za vso župnijo 3.800 prebivalcev, umrlo pa je to leto 394 oseb, od tega 61 ljudi naravne smrti, za kugo pa 333 oseb, in sicer na deželi 97, v mestu samem pa 236. Ker je v mestu Pliberku živelo le 500 do 600 ljudi, je odstotek mortalitete zaradi kuge umrlih oseb zelo visok.⁸

Iz leta 1754 je ohranjen seznam vseh faranov župnije Pliberk z navedbo bivališča, imena in priimka, spola, poklica in starosti posameznih oseb. V tem seznamu je najzanimivejša ugotovitev, da so imena oseb ženskega

Beljak leta 1738

spola, tudi imena žena pliberških meščanov, vpisana skoraj brez izjeme v slovenski izgovorjavi, kakor npr. Minka, Mojca, Meta, Alenka in Lenka, Špela i. p. Iz tega sklepamo, da so se meščani, tudi tisti, ki so bili po poreklu Nemci, ženili s Slovenkami in da je bila slovenščina poleg nemščine občevalni jezik pliberškega prebivalstva.⁹

Iz tega seznama je tudi razvidno, da je bilo prebivalstvo razdeljeno v tri starostne razrede, v prvem so bili otroci od 1. do 7. leta, v drugem mladina od 7. do 12. leta, ki je zmožna hoditi k verouku, v tretjem ostalo prebivalstvo. V mestu Pliberku, to je v mejah mestnega pomerija, je v letu 1754 stanovalo 711 oseb, in to 104 iz prvega razreda, 91 otrok iz drugega razreda in 516 odraslih oseb tretjega razreda. Od teh 516 prebivalcev je bilo okoli 90 meščanov, ki so imeli tele poklice: 1 ranocelnik (padar), 1 belilec platna (Weissgärber), 1 medičar, 5 usnjarskih mojstrov, 2 mizarska mojstra, 5 zidarskih mojstrov, 12 gostilničarjev, od katerih so nekateri označeni le za prodajalce piva in so verjetno sami varili kameni ol, 9 krojaških mojstrov, 5 mesarskih mojstrov, dva ključavničarska mojstra, 9 tkalskih mojstrov, trije mestni muzikantje, 2 lovca, 5 mestnih tesarskih mojstrov, 9 čevljarjskih mojstrov, 2 sodarja in tesarja, 1 sedlarski mojster, trije barvarski mojstri, 1 varilec piva, 1 jermenarski mojster, 1 trgovec z belo posodo (Weissgeschirrhändler), 1 podkovski mojster, štirje parsarski mojstri, 2 klobučarska mojstra, 1 glažutar in 1 krznar. Zanimiva je po tem seznamu ugotovitev, da ni bilo v mestu nobene trgovine z živili. Meščani so se poleg obrtne dejavnosti ukvarjali tudi s poljedelstvom in živinorejo in je potreba po taki trgovini odpadla.

V pliberški župni cerkvi in pri podružnicah so poučevali slovensko mladino v slovenskem jeziku. To izhaja iz poročil pliberškega vikarja Franca Leopolda pl. Schlangenberga, po rodu brez dvoma Nemca, o gibanju prebivalstva v letih 1761 in 1763 na škofijski ordinarijat v Ljubljani.¹⁰ V farni cerkvi je prihajalo ob nedeljah in praznikih k nemškemu verouku do 70 otrok, k slovenskemu pa do 100; v Mežici in pri Šent Danijelu pa k slovenskemu verouku do 100 otrok. Prvič poroča vikar takole: »... et etiam traditur doctrina christiana ad ecclesiam parochialem, in qua divina peraguntur Schlavonico idiomate, pariter certis diebus dominicis et festivis per annum, ad quam parvuli Schlavonici comparent ad summum centum...«, to se pravi, da se poučuje v župni cerkvi, v kateri se služba božja opravlja v slovenskem jeziku, ob vsakoletno enako določenih nedeljah in praznikih, verouk, h kateremu prihaja do največ sto otrok. Drugič pa poroča vikar ta-

kole: »... uti etiam traditur doctrina christiana ad ecclesiam parochialem, in qua divina peraguntur Schlavonico idiomate, pariter omnis diebus festivis et dominicis maxime feria tertia paschalis et in festo S. Michaelis, ad quam magni et parvi comparent ad summum 600; examinantur et remunerantur in Schlavonico idiomate...«, to se pravi, da se razen ob določenih nedeljah in praznikih, ko se opravlja služba božja v slovenskem jeziku, poučuje verouk tudi na tretji velikonočni praznik in na praznik sv. Mihaela, ko prihaja k župni cerkvi do 600 odraslih in otrok; izprašujejo in nagrajujejo se v slovenskem jeziku.

Tudi petje je bilo tako pri župni cerkvi kakor pri podružnicah v slovenskem jeziku, kar dokazuje poročilo istega pliberškega vikarja na ordinarijat: »... Domenica resurrectionis qua pomeridiano tempore ducitur processio ad filialem S. Andreae in Loybach ubi Schlavonico sermone cantantur vesperae«, kar pomeni, da je bila na velikonočno nedeljo v popoldanskem času procesija k podružnici sv. Andreja v Libučah, kjer so peli večernice v slovenskem jeziku.¹¹

Nadžupnija in cerkev sv. Nikolaja pri Beljaku sta bili v predmestju Beljaka na levem bregu Drave. Mesto Beljak je bilo od leta 1239 do leta 1759 v lasti bamberških škofov. Zaradi tega je predmestje Beljaka na levem bregu Drave spadalo od leta 1431 javno-pravno pod oblast bamberškega škofa, cerkveno-pravno pa pod oblast ljubljanskega škofa; ljubljanski škof pa je opravljal to oblast le do leta 1787, ko so bile meje vseh avstrijskih škofij po uredbi cesarja Jožefa II. na novo postavljene in so bile vse koroške župnije izločene iz jurisdikcije ljubljanskega škofa. Cerkev sv. Nikolaja sama pa je kratko pred tem, to je na dan 15. maja 1786 do tal pogorela, ko je nastal v beljaškem predmestju požar, in je niso nikoli več obnovili.

Leta 1632 je bamberški škof Janez Jurij potoval skozi Koroško in je službeno obiskal vsa bamberški škofiji podložna mesta in gospodstva na Koroškem. 6. septembra je prišel v mesto Beljak, kjer so ga slovesno sprejeli in mu je vse prebivalstvo s prisego potrdilo svojo zvestobo. Slovenci so škofu prisegali v svojem jeziku, moški s privzdignjenimi tremi prsti, ženske s polaganjem desne roke na prsi, knapi pa po običajih rudarjev z vzdignjeno desno pestjo.¹² To dokazuje, da je v rudniku svinca Plajberku blizu Beljaka delalo v tistih časih še mnogo rudarjev slovenske narodnosti.

Pri cerkvi sv. Nikolaja se je od ustanovitve te župnije dalje opravljal bogoslužje tudi v slovenskem jeziku. To izhaja iz navodil, ki jih je izdal leta 1494 takratni vikar župnije sv. Nikolaja vikarju župnije Lipa nad Vrb-

skim jezerom. V teh navodilih je bilo vikarju iz Lipe med drugim naročeno, da »...debebit venire ad missam in dedicatione ecclesiae et in die S. Nicolai praedicare in Schlavonico, si Vicarius requerivit...«, to se pravi, da je bil vikar iz Lipe dolžan prihajati k cerkvi sv. Nikolaja v Beljaku na dan proščenja cerkve in na dan sv. Nikolaja in tam pridigati v slovenskem jeziku, če šentklavžki vikar to zahteva. Proščenje pri cerkvi sv. Nikolaja se je obhajalo na belo nedeljo, to je prvo nedeljo po veliki noči, praznik sv. Nikolaja pa se obhaja 6. decembra.¹³

V beljaškem predmestju so imeli svojo cerkev in samostan tudi patri kapucini. 15. decembra 1645 prosi tedanji vikar župnije sv. Nikolaja Janez Vidmar v pismu ljubljanskega škofa med drugim za dovoljenje, da bi smel dati pri spovedi odvezo tistim osebam slovenske narodnosti, ki jih pošiljajo patri kapucini k njemu na spoved, da naj jih izpove v našem jeziku; tisti patri namreč, ki imajo pravico do izpovedovanja, so Nemci. Škof je izdal to dovoljenje pod pogojem, da med patri res ni nobenega Slovenca in da so tiste osebe slovenske narodnosti, ki jih je treba izpovedati, farani župnij akvilejske in solnograške škofije.¹⁴

Ko je leta 1690 bila škofijska vizitacija župnij beljaškega okrožja, so se farani župnije Skočidol iz okolice grada Vernberg pritožili, da njih vikar ne zna dobro slovensko. Škofijski ordinariat je vikarju naročil, naj v roku treh mesecev predloži dokaze, da se je naučil slovenskega jezika, v nasprotnem primeru bo razrešen službe v tej župniji.¹⁵ V župniji sv. Nikolaja pri Beljaku pa je vizitator ugotovil, da tamkajšnji kaplan ne obvlada dobro slovenskega jezika. V župniji namreč živi večje število slovenskih faranov, ki morda razumejo nemški, ne znajo pa v tem jeziku govoriti, «...ideo videt necessarium, ut curatus huius loci intelligat Schlavonice...«, to se pravi, da vizitator sodi za potrebno, da kaplan tega kraja razume slovensko.¹⁶

Še v 18. stoletju so farani vseh petih župnij beljaškega okrožja ljubljanske škofije ob imenovanju in namestitvi novih vikarjev zahtevali, da vikarji obvladajo »linguam loci«, to je jezik kraja. Ko je spomladi leta 1722 umrl vikar župnije sv. Nikolaja pri Beljaku, je bil na njegovo mesto imenovan Janez Adam Pistl, dotedanji vikar župnije Šent Rupert. Pistl piše dne 23. maja v zadevi imenovanja naslednika za župnijo Šent Rupert škofijskemu kapitlju v Ljubljano, da mora biti njegov naslednik več slovenskega jezika, »...quod curato quodam subvicario ad S. Rupertum moderno tempore peritica Schlavonicae linguae ob Clavicorum copiam summe necessaria sit...«, to se pravi, da mora

vsak vikar šentruperske župnije po listini, ki jo hranijo cerkveni ključarji, biti podkovan v slovenskem jeziku.¹⁷

V župniji Šent Rupert je bila v kraju Jezernici (Seebach) blizu Osojskega jezera tovarna žeblijev, ki jo je dal nekaj let poprej, ker je bila porušena, na novo postaviti beljaški meščan in član mestnega sveta Jurij Sigmund Seitner, ki je tja naselil 140 slovenskih družin. Tudi Seitner je pisal maja leta 1722 škofijskemu kapitlju v Ljubljano v zadevi imenovanja novega vikarja za faro Šent Rupert, da mora biti nameščen duhovnik, ki obvlada slovenski jezik. Med drugim piše: »...und weillen in gesagter Pfarr sehr viele Naglschmide und Hamerarbeiter wie auch andere mehr der teutschen sprach ganz ohnkündige sich befinden, ... es ist auch zu bedauern, dass niemand derselben Jugend, welche gleich ihrer Eltern ganz windisch, mit den höchstnötigsten Glaubenssachen unterweist, sondern wie das unvernünftige vieh aufwächst...«, to se pravi, da je v tej župniji mnogo žebljarskih mojstrov in fužinarjev kakor tudi drugih oseb, ki so popolnoma neveščti nemškega jezika; obžalovati je tudi, da njihovo mladino, ki je kakor njih starši čisto slovenska, nihče ne poučuje v potrebnih cerkvenih zadevah, da dorašča kakor brezumna živina. Za vikarja v Šent Rupertu je bil nato imenovan Nikolaj Weis, ki je dal pismo izjavo in obljubo, da bo, ker je več slovenskega jezika, osebe, ki ne znajo nemško, vedno izpovedoval v slovenskem jeziku.¹⁸

Leta 1752 je bil po smrti dotedanjega vikarja imenovan za župnijo Lipa Primož Reauz. Farani župnije Lipa so se zoper imenovanje Reauza najprej pritožili s temile besedami: »Le ta gospod ni za nas, dokler ne zna nascho spracho«, kmalu nato pa poroča tedanji vikar pri sv. Nikolaju škof. ordinariatu v Ljubljano, da so farani župnije Lipa nehali rovariti proti vikarju Reauzu in ga začeli hvaliti, da ga dobro razumejo.¹⁹

V naslednjem bom prikazal dva primera iz koroške slovenske folklorne 17. stoletja. Prvi primer bo obravnaval kresovanje. Primuž Peer, po rodu iz Kranja, ki je v začetku leta 1659 nastopil službo vikarja župnije Šmihel pri Pliberku, piše 9. avgusta 1659 škofijskemu ordinariatu v Ljubljano, da je prišlo na dan kresovanja v vasi do strašnega hrupa in nemira. Na ta dan zvečer so namreč sinovi faranov in fantje iz šmihelske sosesčine zažgali po starem običaju velikanski kres na polju blizu pokopališča ob kraljevi cesti, kjer je cesta najožja. K temu kresovanju je prišlo mnogo ljudstva in so tam ob piskanju na pastirske piščali in ob igranju na citre plesali in peli. Najprej sem jih iz župnišča ven kot njihov dušni pastir trikrat, štirikrat pozval, naj prenehajo z veseljačenjem, ko pa to ni

Pliberk po delu Matth. Meriana Topographia provinciarum Austriacarum, 1649

pomagalo, sem šel osebno med nje in jih opominjal, naj zaradi bližine najsvetejšega, zaradi posvečenega pokopališča in da bi imeli umrli svoj mir, prenehajo z rajanjem. Ko sem jih tako miril, je eden izmed fantov, sin kmeta Stržarja iz Šmihela, začel kričati »ubijmo farja«, in to ne enkrat, temveč večkrat. Nato je začela mladina metati name kamenje iz treh strani, zadel pa me ni noben kamen, ker so me starejši farani zaščitili. Ko sem se vrnil v župnišče, je mladina metala čez streho na dolge palice navezane »arbulos Cristalinos« (kristalne obročke) v malo izbo (verjetno je v tej sobi spala ženska služinčad župnišča). Ob koncu prosi vikar v pismu škofa za nasvet, kaj naj stori, ker so vsi farani kazensko odgovorni škofu. Ta primer nam dokazuje, da je bilo kresovanje na Koroškem star slovenski ljudski običaj. Pa tudi kristalni obročki so spadali med koroško folkloro.²⁰

Drugi primer zadeva incident, ki se je pripetil 25. oktobra leta 1682 v župnišču pri Šent Štefanu (Šteben) v Ziljski dolini. Ta župnija je spadala pod oglejski patriarhat, župnikoval pa je tisti čas Andrej Tollomainer (naš Tolminec), ki je bil po rodu iz Kranja. Imel je naslov cesarskega župnika, to pa zato, ker so si župniki tistih župnij, za katere je imel deželni knez prezentacijsko pravico, nadevali naslov parochus caesareus. Tisti dan sta bila pri župniku na obisku župnikov brat Jakob Tollomainer, meščan in trgovec iz Kranja, ter prijatelj tega brata Markus Kompar, duhovnik iz Kranja. Za tisti popoldan je župnik povabil kot goste še oba cerkvena ključarja ter tri ženske osebe in je ta družba v župnišču veseljačila. Okoli 7. ure zvečer se je vrnil v župnišče domači kaplan Julij

Patribusch (njegov priimek je enkrat napisan Patrowoisch, enkrat Petteerbuiesch, verjetno se je pisal Petrovič), ki je prišel močno v njen domov. Kmalu po njegovem prihodu je prišlo med kaplanom Patribušom in bratom župnika Jakobom Tollomainerjem v župni kuhinji do hudega prepira, v katerem sta se spopadla z besedami in tudi dejansko. Kaplana so našli drugi dan nezavestnega v postelji in je zvečer umrl. Preobširno bi bilo, da bi ta incident podrobneje opisal. Zaradi smrti kaplana se je moral kranjski meščan in trgovec Jakob Tollomainer zagovarjati pred škofijskim sodiščem v Ljubljani. Duhovnik Marko Kompar je v tem procesu kot pričar podal izjavo, v kateri med drugim piše: »Eramus laeti cum aliqua musica Carinthia«, to se pravi, da so se razveseljevali z razno koroško glasbo, v nekem poročilu na škofijski ordinariat pa je med drugim napisano, da je tista družba v župnišču prepevala »melodias Carinthias«, to se pravi, koroške melodije. Ker je bilo v tistih časih še vse ozemlje ziljske doline tja do Šmohorja strnjeno naseljeno s slovenskim prebivalstvom, smemo sklepati, da so prepevali slovenske koroške narodne pesmi in da so bile koroške pesmi že takrat znane kot posebnost.²¹

V nadaljevanju bom prikazal še dva primera iz gospodarske zgodovine koroških Slovencev. V urbarjih koroških gospodstev, cerkev in župnij in v raznih listinah sem našel za merico žita slovenski izraz »piskrič«. Po tej meri so oddajali podložniki zemljskim gospodstvom davek v žitu in desetino. Leta 1581 je bila izdana za deželo Koroško nova uredba o merah.²² Po tej uredbi je znašala merica žita 3,41 l, pol merice pa 1,75 l. Zanimivo bi

bilo ugotoviti pri današnjem kmečkem prebivalstvu na Koroškem, ali poznajo posode pod imenom piskrič in koliko taka posoda meri.

Druga posebnost slovenskega dela Koroške je bila varjenje piva, tako imenovanega kamenega ola, nemško Steinbier, po Wolfovem slovarju kamni ol ali kamba, izdelek sam pa koritnjak. Vsi nemški pisci na Koroškem, ki opisujejo izdelovanje tega piva, so enotnega mnenja, da so izdelovali in pili to pivo izključno v tistih krajih, kjer so prebivali Slovenci in da je to bila nekaka koroška domača obrt.²³ Preobširno bi bilo, da bi na tem mestu opisal način pridelovanja tega piva, pojasniti hočem le, zakaj so to pivo imenovali kameni ol. V velika lesena vedra, v katerih je bila zmes surovin, obstoječih iz vnaprej določene količine ječmena, ovsa, hmelja in kvasa, so namreč vrgli posebno vrsto kamenja, ki se je dalo segreti do take stopnje, da je potem pripravljena zmes v vedrih nekaj ur vrela. Še v zadnjih desetletjih 19. stoletja je bilo v nekaterih slovenskih krajih v bližini Celovca ugotovljeno, da so varili to pivo, po letu 1900 pa je ta domača slovenska obrt popolnoma prenehala, ker so jo izpodrinile vedno številnejše tovarne piva.

Za konec pa naj navedem še dva primera opisov slovenskega dela Koroške v zgodovinski reviji Carinthia. V letniku 1962 je objavljen spominski spis avstrijskega nadvojvode Ivana iz leta 1807 o nižjeavstrijskih deželah.²⁴ O Koroški piše nadvojvoda tole: Dva med seboj povsem različna naroda prebivata v tej deželi, Nemci in Slovenci; prvi severno od zgornje Zile in Drave, drugi južno od Drave. Med Slovenci se en del posebno odlikuje; to je tisti del, ki ga sestavlja med nemškim prebivalstvom Ziljske doline sedem občin. Kot na Štajerskem se Nemci in Slovenci razlikujejo po jeziku, obleki, značaju in običajih. Ljudski značaj Korošca je značaju Štajerca zelo sličen. Nemški Korošec in nemški Štajerec sta si enaka, le da prvi ni tako živahen in poučen kot drugi, zato pa bolj priden. Koroški Slovenec popolnoma enači štajerskemu Slovencu in njegovemu sosedu Kranjcu; med njimi se izkazuje slovenski Ziljan po čvrstem telesu in po tem, da rad veseljači; odlikujejo se tudi prebivalci hribovitih krajev Železne Kaple in Jezerskega, ki visijo na starih običajih in predpravica in kjer je pribežališče vseh ubežnikov in azil pred novačenjem. Korošec, naj bo Nемец ali Slovenec, se je vedno odlikoval.

V letniku 1825 Carinthije je opisana tovarna za izdelovanje pušk in jeklenih predmetov v Borovljah.²⁵ Iz tega opisa je razvidno, da je bila v 19. stoletju še vsa Spodnja Koroška slovenska. Med drugim je tam povedano tole: Sicer pa so prebivalci v Borovljah Slovenci,

ki govorijo dialekt slovenskega jezika in je med njimi veliko število poštenih in pridnih obrtnikov...; znano je tudi, da je bil tu rojen marsikateri znameniti Korošec.

Ti kratki odlomki iz Koroške zgodovine nam dokazujejo, da so se koroški Slovenci v stoletjih svoje zgodovine zavedali svojega jezika, da so se, kakor je to razvidno iz opisa nadvojvode Ivana, razlikovali od Nemcev po jeziku, obleki, značaju in običajih in da je znašalo njih število v začetku 19. stoletja po navedbi nadvojvode Ivana skoraj polovico vsega koroškega prebivalstva. Šele, ko je začela v stari avstroogrski državi prevladovati nemško-nacionalna politika in ko je bil na Koroškem izglasovan nesrečni zakon o utrakvističnih šolah, se je začela postopna germanizacija slovenskega prebivalstva na Koroškem, ki se je stopnjevala s prihodom Hitlerja na oblast in ki se nadaljuje še danes. Mržnja nemškonacionalnih in šovinističnih krogov na Koroškem proti vsemu, kar je na Koroškem slovenskega, je dovedla do znanih jesenskih dogodkov leta 1972, ko so podivjane fašistične tolpe razbile nemško-slovenske krajevne napisne table. Na vhodnem portalu bivšega cesarskega dvora na Dunaju je z velikimi črkami vklesan napis »Justitia est fundamentum regnorum«, pravica je temelj vsake vladavine. Ali se današnja Avstrija zaveda tega gesla? Nemško-nacionalna politika je bila deloma kriva razpada avstroogrske monarhije leta 1918, nemški nacizem je bil kriv razsula prve avstrijske republike leta 1938, današnja avstrijska vlada pa po osemnajstih letih podpisa mirovne pogodbe dovoljuje nemško-nacionalnim šovinističnim silam, da zatirajo narodne manjšine v Avstriji in da onemogočajo izpolnitev določil mirovne pogodbe glede državljskih pravic teh narodnih manjšin.

OPOMBE

1. Policijski red cesarja Leopolda iz leta 1673, Kapiteljski arhiv v Ljubljani (v nadaljevanju KALj.), fasc. 71/7. — 2. Ponatis obeh listin v Zgodovinskem zborniku, prilogi k »Laibacher Diözesenblatt«, št. 1, str. 6, št. 2, str. 18 in str. 122 ss. — 3. August Jaksch in Martin Wutte v »Erläuterungen zum historischen Atlas der österr. Alpenländer«, Wien 1914, VIII Kärnten, str. 158 ss. — 4. Die Grafen von Thurn — Valle — Sassina — Como — Vercelli Freiherrn von Kreuz, Car. 1863, str. 385 ss. — 5. KALj., fasc. 51/9. — 6. KALj., fasc., 68/1. — 7. KALj. fasc. 85/42. — 8. KALj. fasc. 149/5. — 9. KALj., fasc. 117/5. — 10. KALj., fasc. 148/1 in 150/1. — 11. KALj., fasc. 129. — 12. M. Mayer, Huldigungsreise Johann Georg's Bischof's zu Bamberg, durch Kärnten im Jahre 1632, Car. 1820/3. — 13. KALj., fasc. 217/11. — 14. KALj., fasc. 175/16. — 15.

KALj., fasc. 71/1. — 16. KALj., fasc. 71/2. — 17. KALj., fasc. 176/29. — 18. KALj., fasc. 176/30. — 19. KALj., fasc. 213/5. — 20. KALj., fasc. 134/3. — 21. KALj., fasc. 64/17. — 22. Walter Fresacher, Die Grösse des Landvierlings in Kärnten, Car. 1964 str. 152 ss. — 23. H.K.M. Das Steibier, Car. 1822/31; Rud. Waizer, Kulturbilder

und Skizzen aus Kärnten, Klagenfurt 1890, str. 130 ss; R. Dürnwirth, Vom Steibier, Car. 1905, str. 10 ss. — 24. Erika Weinzierl — Fischer, Eine Denkschrift Erzherzogs Johanns über Innerösterreich 1807, Car. 1962, str. 13 ss. — 25. Gewehr — und Stahlwarenfabrik Ferlach in Kärnten, Car. 1825/51.

